

Näkökulmia luvun 3 tehtäviin ja kuviin

Kuvatehtävä: 1400-luvun maalaus Lännan kirkon alttarikaapissa Upplannissa kuvaa Erik-kuninkaan ja Henrik-piispan matkaa Suomeen. Millaisena se esittää tapahtuman?

- Kuningas ja piispa saapuvat laivalla yhdessä selvästikin läheisinä toisilleen.
- Henkilökuntaa laivassa on kovin vähän.
- Laivan kokossa on muutama sotilas, ilmeisesti turvaamassa matkalaisten henkeä.
- Maalauksessa on vain yksi laiva, joten mistään suuresta sotajoukosta matkalla Suomeen ei näytä olevan kysymys.
- Laiva purjehtii vasemmalta oikealle, eli sen voi nähdä tulevan lännestä itään, Ruotsin rannikolta Suomen rannikolle.
- Rannalla ei ole ketään odottamassa saapuvaa laivaa.

Kuvatehtävä: Kuusiston kivistä piispanlinnaa ruvettiin rakentamaan 1300-luvun alussa. Etsi tietoja Kuusiston linnan vaiheista.

- Ensimmäinen kirjallinen maininta Kuusiston linnasta on vuodelta 1295.
- Ennen kivilinnaa paikalla oli oletettavasti puinen rakennelma.
- Alun perin linna rakennettiin saarelle, kuten vaikkapa Turun linna.
- Kivilinnaa rakennettiin vuosikymmenet.
- Linnahan kuljettiin meriteitse, ja merelle päin rakennettiin myös puolustus.
- Linnan loistokautta elettiin Maunu II Tavastin aikana 1400-luvun alkupuolella, jolloin linna sai lopullisen laajuutensa. Silloin sitä varsinaisesti ruvettiin kutsumaan linnaksi eikä kartanoksi.
- Linna paloi ainakin kahdesti, 1300-luvun alussa ja 1400-luvun lopussa.
- Linnaa laajennettiin vielä 1400-luvun lopulla, ja laajimmillaan se oli 1500-luvun alussa.
- Viimeinen Kuusiston linnaa hallinnut piispa oli Arvid Kurki (1510–22).
- Lyhyen tanskalaisherruuden jälkeen Kustaa Vaasa valtasi linnan vuonna 1523.
- Västeråsin valtiopäivillä vuonna 1527 tehtiin päätös, että kaikki valtakunnan piispanlinnat takavarikoidaan kruunun omistukseen.
- Vuonna 1528 Kustaa Vaasa antoi käskyn purkaa Kuusiston linna. Syynä oli Kustaan vahva tahto nujertaa kirkon ja piispojen valta.
- Linnasta vietiin kiviä moniin rakennuksiin, esimerkiksi Turun ja Kastelholman linnoihin.
- 1800-luvun loppupuolella linnan rauniot kaivettiin esiin, ja niitä ruvettiin kunnostamaan arkeologiseksi kohteeksi.

Kuvatehtävä: Henning von der Heinen puuveistos noin vuodelta 1500 esittää Piispa Henrikiä, joka astuu edessään makaavan Lallin päälle. Tulkitse veistoksen sanomaa.

- Piispa Henrik on sijoitettu keskelle kuvaa yllään piispan keskeiset tunnusmerkit: hiippa ja viitta.
- Piispan jaloissa nujerrettuna makaa kovin pienikokoisena Lalli, joka uhmasi piispaa ja hänen valtaansa. Taideteos noudattaa keskeisperspektiiviä, jossa merkittävät henkilöt kuvattiin suurempina.
- Kuva on tehty valloittajan eli voittajan näkökulmasta.
- Katolisen kirkon taiteessa pyhimykset kuvattiin usein nujertamassa pakanuutta, jota symbolisoitiin esimerkiksi lohikäärmeellä. Tässä teoksessa pakanuutta edustaa Lalli.

1. Millä tavalla Suomi liitettiin Ruotsiin

a) Pyhän Henrikin legendan mukaan

- Ulkoisen valloittajan tekemällä sotaretkellä; valloittaja pakotti suomalaiset pakanat kääntymään kristinuskoon ja valtansa alle.
- Valvomalla ja tarvittaessa kurittamalla.

b) nykytutkimuksen mukaan?

- Erilaisten retkien tuloksena Suomi aikaa myöten hitaasti liitettiin Ruotsiin Itämaana.
- Kolmesta ristiretkestä puhuminen on enemmän legenda, joka rakennettiin jälkikäteen oikeuttamaan kristinuskon vakiinnuttaminen Suomen alueilla.
- Nykyisin epäillään lähdetietojen puuttumisen vuoksi vahvasti, onko ristiretkiä todella koskaan toteutettukaan. Jos ristiretkiä tehtiin, ne lienevät pikemmin olleet ryöstöretkiä. Enemmän oikeaa tietoa on toisesta ja kolmannesta ristiretkestä, mutta niihinkin liittyvissä tiedoissa on paljon epävarmuuksia.
- Monet tutkijat pitävät ristiretkiä jälkikäteen keksittyinä tarinoina, joilla oikeutettiin kristillisen kirkon asema suhteessa aikaisempiin uskonnollisiin muotoihin.
- Ruotsalaisten lisäksi ainakin tanskalaiset lienevät tehneet retkiä Suomenkin rannikoille, mutta he eivät saaneet mitään jalansijaa alueilla.
- Novgorodilaiset hävittivät Hämettä 1200-luvun lopulla, ja tämän kostamiseksi ruotsalaiset tekivät retkiä Karjalaan. Tätä on kutsuttu kolmanneksi ristiretkeksi. Itärajalla Viipurin linna rakennettiin valtakunnan etäisimmäksi tukikohtaksi.

2. Miten kristinusko tuli Suomeen?

- Kristinuskon vaikutus Suomeen lisääntyi monen vuosisadan aikana 500-luvulta alkaen.
- Ensimmäiset kristinuskoon viittaavat hautalöydöt eivät vielä välttämättä kerro kääntymisestä kristinuskoon, vaan esineitä on hankittu kauppiailta statusesineinä.
- Kristillinen oppi ja seremonialliset menot vakiintuivat vähitellen.
- Kristinuskon vakiintumisen kannalta tärkeää oli ulkomaisten lähetyssaarnaajien saapuminen Skandinaviasta ja Englannista ilmeisesti 1000-luvulta alkaen.
- Lounais-Suomessa yleensä jonkin suvun tai kylän mahtimies kääntyi ensin kristinuskoon, minkä jälkeen muut saattoivat ottaa mallia.

- Kauppiat saivat taloudellista hyötyä kristinuskoon kääntymisestä, sillä Itämeren alueella he pääsivät markkinoille, jos olivat kristittyjä.
- Kristillisiä vaikutteita tuli sekä idästä että lännestä.
- Ilmeistä on, että lännen katolinen ja idän ortodoksinen kirkko joutuivat vastahankaan keskenään.
- Ensimmäiset jäänteet puisista kirkoista ovat 1100-luvulta.
- Ensimmäisen piispankirkon rakentaminen aloitettiin Turun Koroistenniemeen todennäköisesti 1230-luvulla, ja tätä voidaan pitää merkinä kristinuskon vakiintumisesta ainakin Varsinais-Suomeen.

3. Miten kristinuskon leviäminen vaikutti suomalaiseen yhteiskuntaan?

- Alettiin rakentaa kirkkoja.
- Hautausmaat muuttuivat kristillisiksi.
- Vähitellen perustettiin seurakuntia, joihin tuli pappeja (kirkkopitäjät).
- Kirkollisen toiminnan vakinaistamiseksi ruvettiin keräämään veroja (kymmenyksiä).
- Piispanistuin perustettiin (paikkaa muutettiin monta kertaa).
- Kirkollinen hallinto rakennettiin aikaa myöten.
- Ylipäättään suomalaisen yhteiskunnan kristillistäminen oli pitkä ja hidas prosessi.
- Kristinuskon tulo liittyi Suomen liittämiseen Ruotsiin.
- Suomeen tuli Ruotsista esimerkiksi pappeja, sotilaita ja virkamiehiä.
- Kauppasuhteet Ruotsin suuntaan lisääntyivät.

4. Lue Pyhän Henrikin legendan lyhennelmä luvun alusta. Mitkä tekstin kohdat osoittavat, että legenda oli kirkon virallinen totuus?

Esimerkiksi:

- *Siihen aikaan rakennettiin Jumalan pelossa kasvavaa kirkkoa, oikaistiin lakeja, joita vanhempi aika oli säätänyt väärin tai ihmisten nurjamielisyyys oli väärentänyt.*
- *Mutta kun Suomen silloin sokea ja julma pakanakansa aiheutti usein Ruotsin asukkaille raskaita vahinkoja, pyhä Erik-kuningas otti mukaansa Upsalan kirkosta autuaan Henrikin, kokosi sotajoukon ja suuntasi sotaretken Kristuksen nimen ja oman kansansa vihollisia vastaan.*
- *Kun hän oli pakottanut nämä voimallisesti kristinuskoon ja oman valtansa alaisuuteen sekä kastanut suuren joukon ja perustanut noille seuduille kirkkoja, hän palasi Ruotsiin kunniakkaana voittajana.*
- *Tuo murhamies halveksi tätä pelastuksen lääkettä ja käänsi sen tuomionsa lisäykseksi vihaten sitä, joka nuhteli häntä terveellisesti.*
- *Niin hän hyökkäsi vanhurskauden palvelijan ja hänen oman pelastuksensa puolesta kiivailevan piispan kimppuun ja tappoi tämän julmasti.*

5. Pohdi, olivatko Henrik ja Lalli todellisia henkilöitä? Perustele.

- Opiskelijan oma, perusteltu vastaus.
- Taustatietona esimerkiksi luvun teksti ”Mikä on totuus Henrikistä ja Lallista?”.

6. Esseetehtävä: Perustele, millä eri tavoin Suomen voidaan sanoa olleen keskiajalla idän ja lännen raja-alue.

Näkökulmia:

- Ruotsalaiset, tanskalaiset ja novgorodilaiset olivat kaikki kiinnostuneita Suomen alueista taloudellisesti ja uskonnollisesti.
- Novgorodilaiset tekivät sekä kauppaa- että ryöstöretkiä Suomen alueille.
- Suomi oli keskiajalla osa Ruotsia ja läntistä katolista kirkkoa; Suomen itäpuolella karjalaiset ja venäläiset kuuluivat ortodoksiseen kirkkoon.
- Molemmat kirkkokunnat pyrkivät laajentamaan alueitaan.
- Pähkinäsaaren rauhan raja (1323) merkitsi konkreettista rajaa itäiselle ja läntiselle Suomen alueelle.
- Viikinkien kauppareitit kulkivat Suomen rannikkoja pitkin itään.

7. Ota selvää, millä tavalla Ravattulan Ristimäkeä on arkeologisesti tutkittu.

- Opiskelijan oma vastaus.

8. Tarkastele kuvaa, jossa piispa Henrik ja Ruotsin kuningas Eerik saapuvat Suomeen 1100-luvun puolimaissa niin sanotulla ensimmäisellä ristiretkellä. Kuva on osa kaiverrusta, joka tehtiin noin 1415–20 piispa Henrikin sarkofagiin Nousiaisten kirkkoon.

a) Millainen on kuvan tulkinta ristiretkestä?

- Retki kuvataan sotaretkenä, ja kuvassa se on sijoitettu 1400-luvulle.
- Kuvassa on tuon aikakauden tyypillisiä piirteitä, kuten laivat, aseet, kypärät, koristeet ja ritarit.
- Kuvan mukaan suomalaiset olivat järjestyneitä ja sotilaallisesti vahvoja.
- Toisessa laivassa on kuningas Eerik asejoukkoineen ja tunnuksenaan Ruotsin lippu, Tre kronor. Toisessa laivassa on piispa Henrik seurueineen, hengen aseenaan ristasauva ja päässään piispan päähine. Vaikka kuningas ja piispa saapuvat eri laivoilla, he saapuvat kuitenkin yhdessä.
- Suomalaisten puolella lipussa on lohikäärmeen kuva, joka symboloi katolisen kirkon kuvamaailmassa pakanuutta.
- Toisessa kohtauksessa nähdään itse taistelu, joka päättyy suomalaisten tappioon ja kääntymiseen.
- Taistelukohtaus ja suomalaisten ”pakanoiden” kastaminen kuvataan erikseen. Piispa ei nöyryntyttä voitettua suomalaista valele kastevedellä, vaan heittää sen polvistuneen suomalaisen niskaan.
- Kuva on tehty melkein 300 vuotta myöhemmin, joten se kertoo, millaisena kristinuskon saapuminen Suomeen haluttiin 1420-luvulla kuvata.

b) Mikä on mielestäsi kuvan historiallinen lähdearvo?

- Kuva on tehty lähes 300 vuotta väitettyjen tapahtumien jälkeen. On siis kysyttävä lähdekriittisesti, mitä ja mihin lähteisiin perustuen tapahtumista tiedettiin 1400-luvun alussa.
- Niin sanotusta ristiretkestä ei tietävästi ollut kirjallisia lähteitä tuolloinkaan, joten se, mitä tiedettiin, perustui suullisiin kertomuksiin. Kaikki Nousiaisten kirkon sarkofagin kuvat perustuvat ilmeisesti Pyhän Henrikin legendaan, koska sarkofagin muu kuvitus on myös legendan mukainen.
- Voi olla, että tässä kuvassa pyrittiin maailman ja näiden tapahtumien kuvaamiseen symbolisesti eikä realistisesti, sillä se oli kristillisessä taiteessa tapana jo aiemminkin. 1150-luvun tapahtumat esitetään 1400-luvun alun maailmassa.
- Kuvaamisen epärealistisuuden liittyvät muun muassa seuraavat asiat:
 - Suomalaiset eivät voineet ampua ristiretkeläisiä tykeillä, koska tykkejä käytettiin Euroopassa ensimmäisen kerran vasta 1300-luvulla.
 - Tykkien lisäksi muutkin aseet ja varusteet ovat 1400-luvulta.
 - Ristiretkeläisten ledung-laivoissa ei vielä ollut keulavarustusta.
 - Kuvan laivoista puuttuvat aivot, vaikka 1100-luvulla laivoja yleisesti soudettiin.
 - Kuva ei siis kerro totuutta siitä, mitä oikeasti tapahtui, vaan se kertoo sen, mitä 1400-luvun alussa haluttiin kertoa väitetystä ristiretkestä.
 - Kuvalla on eniten lähdearvoa siinä, miten se kuvaa keskiajan kirkon tapaa oikeuttaa valtansa.
 - Tämä kuva ja muut sarkofagin kuvat kertovat myös aikakauden taiteesta, jossa vallitseva tyyli oli gotiikka.